ΜΑΝΟΣ ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ

ΤΑ ΣΧΟΛΙΑ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ

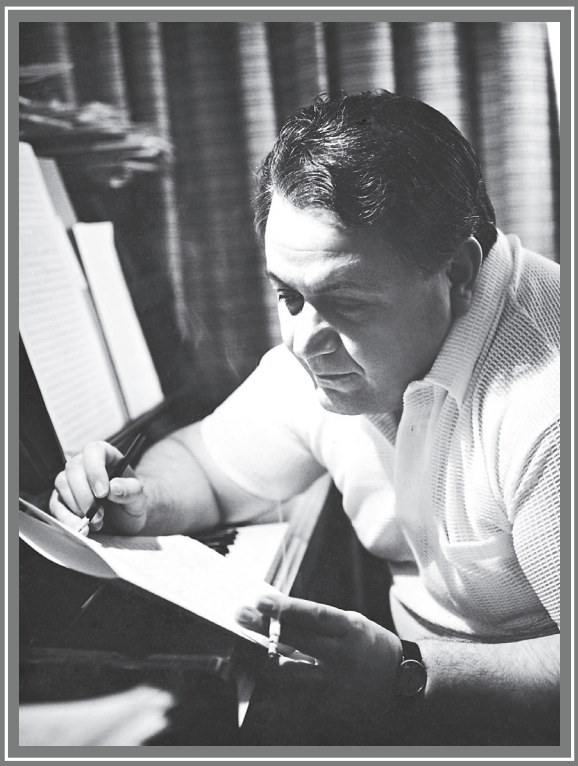

ΙΚΑΡΟΣ

ΤΑ ΣΧΟΛΙΑ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ

Τά σχόλια τοῦ Τρίτου γράφτηκαν
ἀπό τόν Μάιο τοῦ 1978 ἕως τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1980
καί ἐκδόθηκαν τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1980 ἀπό τις Ἐκδόσεις Ἑξάντας,
σέ ἐπιμέλεια τοῦ Γιώργου Χρονᾶ.

Ἀπαγορεύεται ἡ ἀναδημοσίευση ἢ ἀναπαραγωγή τοῦ παρόντος ἔργου στὸ σύνολό του ἢ τμημάτων του μὲ ὁποιονδήποτε τρόπο, καθὼς καὶ ἡ μετάφραση ἢ διασκευή του ἢ ἐκμετάλλευσή του μὲ ὁποιονδήποτε τρόπο ἀναπαραγωγῆς ἔργου λόγου τέχνης, σύμφωνα μὲ τὶς διατάξεις τοῦ ν. 2121/1993 καὶ τῆς Διεθνοῦς Σύμβασης Βέρνης-Παρισίου, ποὺ κυρώθηκε μὲ τὸν ν. 100/1975. Ἐπίσης ἀπαγορεύεται ἡ ἀναπαραγωγὴ τῆς στοιχειοθεσίας, τῆς σελιδοποίησης, τοῦ ἐξωφύλλου καὶ γενικότερα ὅλης τῆς αἰσθητικῆς ἐμφάνισης τοῦ βιβλίου, μὲ φωτοτυπικὲς ἢ ὁποιεσδήποτε ἄλλες μεθόδους, σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 51 τοῦ ν. 2121/1993.

© Γιῶργος Χατζιδάκις καὶ Ἐκδόσεις Ἴκαρος, 2024

Ἡ φωτογραφία στή σελίδα 132 προέρχεται ἀπό τό Ἀρχεῖο τοῦ Μάνου Χατζιδάκι.
© Γιῶργος Χατζιδάκις, 2024

ISBN 978-960-572-654-6

Μάνος Χατζιδάκις

ΤΑ ΣΧΟΛΙΑ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ
Μιά νεοελληνική μυθολογία

ΙΚΑΡΟΣ

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ 11

Α. Η ΓΕΝΕΣΗ

Ἡ καινούργια μορφή ἑνός προγράμματος
καί οἱ ἐλέφαντες..... 17
Ὁ ἀστερισμός τῆς Παρθένου στή νεοελληνική εὐαισθησία..... 21
Τό λαϊκό, τό μάγκικο καί τό παλιό ρεμπέτικο 25
Περί πολιτισμοῦ καί καλλιστείων στή μουσική μας παιδεία 29
Οἱ ἀνθυγιεινές ἐπιπτώσεις τῆς κλασικῆς μουσικῆς.
Σπουδή σ' ἕνα ἀναγεννησιακό λάθος..... 35
Ὁ ρόλος τῆς ἐνδυμασίας στή σοβαρή μουσική..... 41
Ὠδεῖα καί καφωδεῖα..... 46

Β. ΤΟ ΣΩΜΑ, ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ

Ἡ προσευχή τῆς Ἐρωφίλης καί τ' ἀπροσδόκητα..... 53
Τό πρόσωπο τοῦ τέρατος κι ὁ φόβος μήπως τό συνηθίσουμε..... 59
Νυχτερινό Ἀθηνῶν..... 65

Ἀγῶνες Λύρας καί ἡ ἄνοδος τῶν Ἀνωγείων 71
Ἐν Ἡρακλείῳ ἐγένετο 76
Τό μινωικό πλέγμα ἤ... τό πλέγμα τοῦ Μίνωος 80
Πράξεις πολίτου καί ἀντιδράσεις κωνώπων 85
Τά νερά πού λιμνάζουν δέν εἶναι ἀναγκαστικά...
γραφικές λίμνες. Μπορεῖ νἄναι κι ἑστίες μικροβίων 93
Ἀπεργίες, στάσεις καί ἀνατάσεις 99
Ἡ ὠδειακή παιδεία καί οἱ θλιβερές ἐπιπτώσεις της
ἐπί τῆς φυσιογνωμίας τῶν νεαρῶν μαθητῶν
καί τῆς σωματικῆς αὐτῶν διαπλάσεως 103
Ἡ γέννηση τοῦ Χριστοῦ καί οἱ ἁμαρτίες
τῶν νεαρῶν μαθητῶν ὅταν παραβιάζουν
τόν Κώδικα Ὁδικῆς Κυκλοφορίας 108
Προφητεῖες γιά μιά ὀνειρική πραγματικότητα
καί ἡ πανελλήνια ἀλήθεια τῶν συλλόγων 113
Περίανδρος κατά Λυσάνδρου. Παράλληλες συμπτώσεις
καί ἀντιθέσεις. Μιά μαθηματική αἰσθητική. 117
Πῶς οἱ λιποθυμίες τῶν ἄστρων δέν εἶναι
δυνατόν νά προκαλέσουν κυβερνητικούς ἀνασχηματισμούς 122
Οἱ πρόγονοι καί ἡ ὕποπτη συμπεριφορά τους
ὅταν τούς ἐπικαλούμεθα συχνά 126
Τό Ὀρνιθοκομεῖο σάν σχολή εὐαισθησίας
καί ὀλίγα περί μνήμης 133
Ἡ Παρθένος, ὁ Ἔζρα Πάουντ καί οἱ χαρταετοί 136

Γ. ΜΕ ΟΠΤΙΚΗ ΓΩΝΙΑ ΤΟΝ ΧΡΟΝΟ

Ὁ Λαχειοπώλης τ' Οὐρανοῦ 143
Ὀλίγα τινά περί παραδόσεως ἐθνικῆς, λαϊκῆς καί μή 149

Τά κόκκινα παπούτσια καί ἡ τεχνική
τῶν σκοτεινῶν διαδρόμων 156
Οἱ νεολαῖοι τοῦ σήμερα καί τό αὐγό 163
Οἱ πολιτικές παρατάξεις μές στά συμπλέγματα
τῶν ἀστρικῶν σωμάτων 168
Ὅταν ἐλευθερωθοῦμε ἀπό τή δυναστεία τῶν τεχνῶν
καί ἀπό τή δυστυχία τῶν καλλιτεχνῶν 173
Ἡ δημογεροντία τοῦ μέλλοντος 181
Τό πέλμα τοῦ Ἀντήνορος εἰς τό γραφεῖον τοῦ Εἰσαγγελέως ... 189
Ὁ Μελαχρινός Ἔρως, τό ἐκκρεμές καί ἡ Μάτση
τῶν Ὀνείρων 193
Ἡ σιωπηλή γιορτή τοῦ Ἰησοῦ καί ἡ λιτανεία
τῶν δακρυσμένων καί τῶν ἀπερχομένων 199
Ἐκμαγεῖο μέλλοντος χρόνου 205

Δ. ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΛΗΞΗ, ΤΟ ΤΕΛΟΣ, ΤΟ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟ

Σχόλια γιά ὅσα ἔγιναν, γιά ὅσα γίνονται,
γιά ὅσα μέλλει νά γενοῦν, καί ἡ νοσταλγία τῶν χοίρων
μέ τήν τελική τους ἐπιστροφή 211

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Σάν ἄρχισα τά «σχόλια» στό Τρίτο τό ’78, δέν εἶχα ἀποσαφηνίσει μέσα μου οὔτε τό ὕφος τῆς γραφῆς τους, οὔτε καλά καλά τούς στόχους μου. Γνώριζα βέβαια πώς θἄπρεπε νά ξεκινήσω ἀπ’ τήν πραγματικότητα τοῦ τόπου μας, ἀλλά ὄχι μέ τόν τρόπο τῆς «βραδυνῆς» καί «μεσημβρινῆς» παραδημοσιογραφίας – τρόπος καί εἶδος γραφῆς πού ἀπεχθάνομαι ἀπό νέος καί περιφρονῶ.

Σχόλιο μέ σχόλιο λοιπόν σχημάτιζα τόν τρόπο, τή γραφή καί τό ἐπίπεδο μέσα ἀπ’ τό ὁποῖο ἔβλεπα τόν νεοελλαδικό κόσμο μας καί ἐπικοινωνοῦσα ὁλοένα μέ ἕνα πλατύτερο κοινό ἤ καλλίτερα μέ ἕνα μεγαλύτερο κοινό, γιατί ποτέ, εἶναι ἀλήθεια, δέν ὑπῆρξα κατάλληλος γιά τό πλατύ κοινό. Φυσικά ἐπικοινωνοῦσα μέ ὅλους, ἐκτός ἀπό τούς παραδημοσιογράφους καί τόν ἁρμόδιο ὑφυπουργό – ἀνίκανους γιά μιά ὁποιαδήποτε ἐπικοινωνία. Αὐτοί ὅμως ἐνοχλήθηκαν πολύ σάν συνειδητοποίησαν τό γεγονός ὅτι ἐπιτυγχάνετο *ἐπικοινωνία* χωρίς τή συμμετοχή τους, χωρίς τά δημοσιογραφικά ἤ τά πολιτικά ὀφέλη, ἔτσι κι ἡ ἀντίδρασή τους

ἦταν ἄμεση – ἐνορχηστρωμένη λασπολογία, «ἀγανακτισμένοι ἀκροατές», μηνύσεις καί ἕνας ὑφυπουργός πιεζόμενος ἀπό τήν κοινή, κοινότατη γνώμη. Τό Τρίτο σταμάτησε τή λειτουργία του, σταμάτησαν καί τά «σχόλια». Γιά μιάν ἀκόμη φορά ἡ ποιητική συνείδηση καί ἡ ἔκφρασή της καταδιώχθηκε καί ἐξαναγκάστηκε στή σιωπή. Ἡ ἔκδοση λοιπόν αὐτῶν τῶν «σχολίων» ἦταν ἐπιβεβλημένη γιά νά μήν ξεχνᾶμε τήν ἀθλιότητα καί τίς ὀδυνηρές ἀλήθειες τοῦ καιροῦ μας καί τοῦ τόπου μας.

Ἀθήνα, 27 Νοεμβρίου 1980
ΜΑΝΟΣ ΧΑΤΖΙΔΑΚΙΣ

ΤΑ ΣΧΟΛΙΑ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ

Χειρόγραφο τοῦ Μάνου Χατζιδάκι γιά *Τά σχόλια τοῦ Τρίτου*

Α. Η ΓΕΝΕΣΗ

Ἡ καινούργια μορφή ἑνός προγράμματος καί οἱ ἐλέφαντες

Ἐγκαινιάζοντας ἐτοῦτα τά πεντάλεπτα σχόλια τοῦ Τρίτου, νιώθω τόν πειρασμό νά πῶ κάτι περισσότερο ἀπ' ὅσα λέει ἕνας σοβαρός σχολιαστής τηλεοράσεως ἤ ἕνας ἐπιτυχημένος κι ἔμπειρος ἐκφωνητής ἀθλητικῶν ἐπικαίρων. Γιατί καί οἱ δύο αὐτοί κύριοι, μέ φιλαρέσκεια, ἀφήνονται στόν χείμαρρο τῶν λέξεων, χωρίς τήν ὑποχρέωση νά περιέχουν νόημα οἱ λέξεις πού ἐκστομίζουν – βαθύ ἤ ἀβαθές, δέν ἔχει σημασία. Καί ξέρετε βέβαια πόση ἄνεση δημιουργοῦν οἱ λέξεις ὅταν δέν μεταφέρουν μέσα τους τή νόηση. Εἶναι σάν τούς... ἐλέφαντες. Σκεφτεῖτε νἄχανε ξαφνικά οἱ ἐλέφαντες φτερά. Τό πιό βαρύ ζῶο τοῦ κόσμου, ἀνάλαφρο σάν πεταλούδα. Καί μιά πού λέμε γιά ἐλέφαντες, γνωρίζετε μήπως πώς ἡ καταγωγή τους εἶναι ἰωνική; Πολλοί βέβαια διαφωνοῦν· τήν προσδιορίζουν ἐκεῖ γύρω ἀπό τήν Ὁμόνοια, κοντά στό Δημαρχεῖο. Ὅμως κι αὐτό δέν ἔχει σημασία. Γιατί οἱ ἐλέφαντες παίξανε κι ἐξακολουθοῦν νά παίζουν ἕναν μεγάλο ρόλο στήν πολιτιστική ἀνάπτυξη τοῦ

ἀνθρώπου. Καί ἰδιαιτέρως τόν καιρό πού ἀντικαθιστούσανε τά τράμ, τίς ἀτμοκίνητες ἁμαξοστοιχίες καί τά μεγάλα πολυώροφα ποταμόπλοια. Ἐδῶ βεβαίως στόν τόπο μας δέν εὐτυχήσαμε νά συνυπάρξουμε μέ τούς προγόνους, ἀλλά πολύ ἄνετα καί καθοριστικά συνυπάρχουμε μέ τούς ἀπογόνους τῶν ἐφευρετικῶν καί φιλόδοξων ἐλεφάντων.

Καταλαβαίνετε λοιπόν πώς μιά μορφή, ἡ τελική ἑνός ραδιοφωνικοῦ προγράμματος –καί φυσικά ἐννοῶ τοῦ Τρίτου–, δέν ἦταν δυνατόν νά μή λάβει ὑπόψη της τήν ὕπαρξη τῶν ἐλεφάντων, εἴτε ἀρνητικά, εἴτε θετικά. Εἴτε ἀγνοώντας τους, εἴτε ὑπολογίζοντάς τους. Κι ἔτσι μέ τή σκιά τους σχηματίστηκε τό καινούργιο πρόσωπο τοῦ Τρίτου πού χαρακτηρίζει κι αὐτούς πού τό σχημάτισαν, μέσα στόν χρόνο καί τόν χῶρο τους, ἀλλά κι αὐτούς πού τό ἀποδέχτηκαν. Δηλαδή ἐσᾶς, τούς ἀκροατές μου. Ἐδῶ φοβᾶμαι ὅτι δέν θ' ἀποφύγουμε τά σχόλια στίς ἐφημερίδες ἀπ' ὅσους νοιάζονται γιά τό ποῦ τάχα πηγαίνουν τά χρήματα τῶν φορολογούμενων συμπατριωτῶν μας. Θ' ἀγανακτήσουν πού μιλῶ γιά ἐλέφαντες μέ χρήματα δημόσια – λές καί πληρώνομαι γι' αὐτό. Μά πρέπει, καί ὀφείλω ἔχω τήν ἐντύπωση, νά ὁλοκληρώσω τό θέμα μου. Καί τό ἐρώτημα μετέωρο παραμένει – ὅπως συμβαίνει πάντα μέ τά ἐρωτήματα. Πάνω σέ ποιά γέφυρα εἶναι δυνατή μιά προέλαση ἐλεφάντων; Στή γέφυρα τοῦ Πηνειοῦ, τοῦ Νέστου ἤ τοῦ Ἀλφειοῦ; (Γιά τό νησί τοῦ Ἁγίου Λουδοβίκου δέν γίνεται λόγος. Ἀνήκει στίς πολύ ἀκριβές περιοχές τοῦ Παρισιοῦ κι ἕνας ἐλέφαντας δέν ἔχει τ' ἀπαραίτητα ἐφόδια γιά νά περιδιαβάζει ἐκεῖ. Χώρια ὅτι ζοῦν στή συνοικία αὐτή πετυχημένοι καλλιτέχνες, συγγραφεῖς καί ἐν ἐνεργεία πολι-

τικοί, ἔτσι πού νά φυλάγεται αὐστηρά ἀπό τά ζῶα, εἴτε εἶναι εἴτε δέν εἶναι κατοικίδια.)

Στήν Ἀθήνα ὅμως δέν κυκλοφοροῦν μονάχα ἐλέφαντες. Κυκλοφοροῦν μοτοσυκλέτες ἀνάλαφρες, πού πετᾶν πάνω ἀπ' τίς κεφαλές μας, ἀόρατες σχεδόν, μέ τή χάρη καί τόν θόρυβο θανατεροῦ ἀγγέλου. Κυκλοφοροῦνε συνδικαλιστές πού διασκεδάζουν τούς συνδικαλιζόμενους μέ πολιτιστικά ὁράματα. Κυκλοφοροῦνε νέοι, μέ γλώσσα ξερή καί διψασμένη, χωρίς λέξεις, χωρίς φράσεις, χωρίς τελεῖες καί κόμματα γιά ν' ἀπολογηθοῦνε. Κυκλοφοροῦνε ἀκόμη καί οἱ ἀνύποπτοι. Ἕνας ἀθῶος νέος πού κουβαλάει ἀπάνω του χωρίς νά ὑποψιάζεται τή σοφία τοῦ καιροῦ του εἶναι μιά *πρόκληση*. Σέ ξετινάζει αὐτόματα ἀπ' τό παράθυρο καί βρίσκεσαι στόν δρόμο. Προχτές βλέπω ἕναν νέο νά πλησιάζει κι εἶχε στήν γκρίζα μπλούζα του γραμμένο τόνομα Κλώντ Λεβύ Στράους. Τόν σταματῶ καί τόν ρωτάω: «Τόν γνωρίζεις, ξέρεις ποιός εἶναι;» «Καί τί σέ νοιάζει», μοῦ ἀπαντᾶ, λές καί τόν πρόσβαλα. Κάποιος πού βρέθηκε τυχαῖα πλάι μου, μοῦ λέει: «Ἄσ' τονα. Δέν εἶναι ἀνάγκη νά γνωρίζει ὅλα τά εἴδωλα... ἐσύ φαίνεται ταξιδεύεις, κι ἀκοῦς πολλά...» Κι ο νέος καθώς ἀπομακρυνόταν θά σκέφτηκε: Τούς βλάκες. Δέν κατάλαβαν πώς ἡ μπλούζα μου εἶναι ἀπ' τή Γερμανία...

Κι ἄρχισαν νά σφυρίζουν οἱ σειρῆνες, ἀναγγέλλοντας τόν καθημερινό περίπατο τῶν ἐλεφάντων. Μιά τακτική καί χωρίς ἀπρόοπτα διαδρομή. Ἀπό τόν Ἐθνικό Κῆπο ὥς τό Χίλτον. Καί πάλι ξανά, ἐπιστροφή.

Γι' αὐτό νομίζω πώς τό Τρίτο στήν καινούργια του μορφή μοιάζει μέ καλοδουλεμένη χορωδία ἐρασιτεχνική, πού

τραγουδάει Μοντεβέρντι καί Γκαμπριέλλι. (Γιατί μόνο οἱ ἐρασιτέχνες ξέρουν πετυχημένα νά τραγουδοῦν Μεσαίωνα καί μπαρόκ.)

Εἶναι τό Τρίτο, θἄλεγα:

Σάν ἀγορά ὑποδημάτων γιά παιδιά, πού ἀκόμη δέν ἔχουν ἐνηλικιωθεῖ.

Εἶναι σάν σμῆνος πελαργῶν ἤ μελαγχολικῶν περιστεριῶν.

Σάν ἀκροβάτες πού κινοῦνται σέ φανταστικά σκοινιά.

Σάν κέντημα γριᾶς ἀπό τήν Κρήτη.

Εἶναι φωταγωγός
Φωτός ἀγωγός
Προαγωγός
Ἄρχων
Ἐξάρχων
Ἰδαλγός

Καί ὅπως θἄλεγεν ὁ Σουρῆς ἐπιτυχῶς:

Τό Τρίτο τούς ἐλέφαντες διώκει
Καί τιμήν ἐπιδιώκει...

(Κυριακή 30 Ἀπριλίου 1978)